

NYELVI ÉRINTKEZÉSEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A MAGYARPÁRÚ KÉTNYELVŰSÉGRE

JAZYKOVÉ KONTAKTY V KARPATSKEJ KOTLINE

S OSOBITNÝM DÔRAZOM NA BILINGVIZMUS
M A Ď A R Č I N A A I N Ý J A Z Y K

A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete és a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának magyar tanársága által szervezett konferencia a honfoglalás ezeréves évfordulójával kapcsolatos megemlékezések sorába illeszkedett bele. Ezt tükrözte rendezvényünk címe is: *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében a honfoglalástól napjainkig, különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűségekre*. Mivel az előadások túlnyomórészt a jelenlegi nyelvi kontaktusok kérdéseit taglalták, s a történeti kétnyelvűség témáját végül is csupán egyetlen előadás képviselte, kötetünk címét jónak látnuk ennek megfelelően módosítani.

Gyűjteményünk a konferencián elhangzott tizenkét előadás közül tizenegyet tartalmaz. A nyelvi érintkezések történeti dimenziójával foglalkozó egyetlen előadás szerzője, Sándor Klára kritikai elemzésnek veti alá a magyar-török nyelvi kontaktusokat tárgyaló szakirodalmat, s rámutat arra, hogy a nyelvtörténeti kutatásokban mennyire elengedhetetlen (volna) a kétnyelvűségi szemlélet s az annak megfelelő korszerű módszertani eljárások nagyobb mértékű érvényesítése.

A magyarpárú élő, mai kétnyelvűséget a magyar-szlovák, a magyar-ukrán(-orosz), a szlovák-magyar, a román-magyar és a cigány-magyar/szlovák képviseli. (A konferencián ezenkívül a magyar-angol kétnyelvűség köréből is hallhattunk egy külön előadást, mégpedig a szegedi egyetemen oktató, de korábban évekig az Egyesült Államokban tevékenykedő Farkas Annától.)

Már a tanácskozás helyszínéből adódóan is a magyar-szlovák kétnyelvűség részesült a legnagyobb figyelemben: négy előadás kapcsolódik ehhez a témához. Ebből kettő a nyelvekkel, nyelvhasználattal, nyelvi azonosságtudattal, ill. kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdöket vizsgálja: JULIA LAWRIAN, jelenleg Magyarországon dolgozó, holland-amerikai kutató egy dél-szlovákiai kisvárosban élő magyar fiatalok egyetlen, jórészt közös érdeklődési kör alapján szerveződő közösségében kultúrantropológiai módszerekkel közelíti meg identitás és nyelv kapcsolatát; BRONISŁAW MŁOKA középiskolai tanár pedig egy osztrák-közösségben részvevő megfigyelésre és kérdőíves adatfelvételre támaszkodva tárja föl a diákoknak a kétnyelvűséggel, a napi nyelvhasználati döntések hátterével szö. kapcsolatos attitűdjeit. Egy másik középiskolai tanár, VANCSONÉ KÁROLYNA hasonló szintén saját diákjaitól veszi adatait;

Kalligram Könykiadó

A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete

Pozsony

Kultúrny inštitút Maďarskej republiky

Vydavateľstvo Kalligram

Bratislava

TARTALOM

<i>Előszó</i>	5
<i>Sándor Klára: A magyar–török kétnyelvűség és ami körülötte van</i>	7
<i>Gyivicsán Anna: A kétnyelvű kultúra néhány kérdéséről</i>	27
<i>Borbély Anna: Változások a magyarországi románok nyelvhasználatában:</i> a közösségben használt román beszédváltozatok jellemzői és használatuk	34
<i>Csernicskó István: Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban</i>	44
<i>Kovalcsik Katalin: A cigány nyelv társadalmi helyzete</i>	60
<i>Lanstyák István–Simon Szabolcs–Szabó Mihály Gizella: A magyar standard</i> szlovákiai változatának szókincséről	67
<i>Bergendiné Urbán Mónika: Szlovákiai magyar diákok véleménye a kétnyelvűségről</i>	78
<i>Vančóné Kremmer Ildikó: A bujkáló anyanyelv.</i> Tanítási óra alatti kódváltás, szlovák tannyelvű iskolában	87
<i>Misad Katalin–Hurka Katalin: A magyar–szlovák nyelvi érintkezés</i> a pozsonyi magyar tanszék hungarisztika szakosainak körében	94
<i>Langman, Juliet : Identitás és nyelv: Fiatal magyarok a Felvidéken</i>	102
<i>Gereben Ferenc: Anyanyelv és identitástudat kapcsolata a magyarpárú</i> kétnyelvűség helyzetében	113
<i>Kontra Miklós: Nyelvi jogi érvek Közép-Európában és az USA-ban</i>	128
<i>Tárgy- és névmutató</i>	138
<i>Register</i>	138

Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban¹

CSERNICKSKÓ ISTVÁN

A volt Szovjetunióban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt. Olyannyira, hogy az országnak hivatalosan nem is volt állam- vagy hivatalos nyelve, sőt a 30 kötetes Nagy Szovjet Enciklopédia szerint az államnyelv fogalma csak a burzsoá államokban ismeretes, s az nem más, mint az a nyelv, amely az adott államban kötelezően használatos a hivatali ügyintézésben és intézményekben, a bíróságon, az iskolai előadások nyelveként stb., tekintet nélkül a lakosság nemzetiségi összetételére. Az enciklopédia szerzői szerint az uralkodó osztályok saját nyelvüket vezetik be államnyelv gyanánt, megsértve ezzel a nemzetiségi kisebbségek jogait.² Ennek ellenére az orosz nyelv politikai, gazdasági, ideológiai és nem utolsósorban hadászati okokból kivételezett helyzetet élvezett. Országos és köztársasági szinten – az oroszosításnak fokozottan ellenálló néhány tagköztársaságot (pl. a Grúz és az Örmény SZSZK-t) kivéve – a közigazgatási ügyek oroszul folytak, s az egyes köztársaságokban az orosz volt a felsőoktatás, a tudomány, a technika nyelve, a szovjet hadseregben egyetlen vezényleti nyelv volt – az orosz (vö. Miller 1994:613).

A központi vezetés természetesen megtalálta a magyarázatot az orosz nyelv privilegiált helyzetére. „A nemzetek közötti kapcsolatok és együttműködés gyors fejlődése az orosz nyelv jelentőségének növekedéséhez vezet, mert ez a nyelv a Szovjetunió összes nemzetei és nemzetiségei közötti kölcsönös érintkezés nyelve lett. És valamennyiünket örömmel tölt el, hogy az orosz nyelv az egyik általánosan elismert világnyelv lett” – nyilatkozta például 1972-ben Budapesten Brezsnyev (vö. Népszabadság 1972. december 22., 4. lap).

Az egyik szovjet nyelvész tíz évvel később ennél is tovább ment: „a kommunizmus építésének folyamatában minden szovjet nemzet és nemzetiség egy új történelmi kategóriában egyesült, létrehozva a szovjet népet, melynek legfőbb érintkezési eszköze az orosz nyelv” (Iszajev 1982:162).

A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja, amelyet az SZKP XXVII. kongresszusa fogadott el, így ideologizálja meg az orosz nyelv mindenhatóságát: „A jövőben is biztosítani fogjuk a Szovjetunió minden állampolgára számára anyanyelvük szabad fejlesztését és egyenjogú használatát. Ugyanakkor, tekintve, hogy az orosz nyelvet a szovjet emberek önkéntesen elfogadták a nemzetek közötti érintkezés eszközeként, ennek a nyelvnek az elsajátítása a nemzeti nyelv mellett mindenki számára hozzáférhetőbbé teszi a tudomány és a technika, a hazai és a világkultúra eredményeit.” (1986:89–90)

Kitűnően példázza az orosz nyelv kivételezett helyzetét az is, hogy az Ukrán SZSZK-ban a közel 40 milliós ukrán nép nyelvének oktatása a Szovjetunió fennállása idején csupán az ukrán tannyelvű iskolákban volt kötelező, az orosz nyelv tanítása viszont az ország minden iskolájában kötelező volt (vö. Miller 1994:613). Az ukrániai orosz isko-

lákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív volt, azaz a tanuló szülei eldönthették, tanuljon-e Ukrajnában ukrán nyelvet gyermekük, avagy sem. A gyermekét orosz iskolába járató ukrainai szülőnek elég volt írnia egy kérvényt, hogy gyermeke nem kíván ukránul tanulni, s kérésének eleget tettek (vö. Lizanec 1994:125). A nemzetiségi (így például a magyar, román stb.) tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatása egyáltalán nem – fakultatíve sem – szerepelt a tantervekben. Ezekben az iskolákban is kötelezően oktatták ellenben az orosz nyelvet (Lizanec 1994:125). „Mindez azt jelenti, hogy Ukrajnában érettségit szerezhethet olyan – ukrán vagy nem ukrán – fiatal is, aki nem beszél a köztársaság nyelvét. És elboldogul nélküle felnőttként is: ezt a köztársaság fennálló intézményrendszere lehetővé teszi” – írta Balla D. Károly kárpátaljai magyar író (1993:12–13).

Vagyis a Szovjetunió fennállása idején az Ukrán SZSZK lakosai közül csak azok számára volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, akik ukrán tannyelvű iskolába jártak. Az 1. sz. táblázat adataiból pl. kiderül, hogy az 1989/1990-es tanévben az ukrainai iskolák 73,6%-a ukrán tannyelvű volt, és a tanulóknak mindössze 44,8%-a járt ukrán egytannyelvű iskolába. Az 1990/1991-es tanévben az iskolák 73,5%-ában volt az ukrán az egyetlen tannyelv, s a beiskolázottak 44,7%-a járt ilyen iskolába. Ugyanakkor viszont 1989/90-ben a tanulók 46,5%-a, 1990/91-ben 40,7%-a olyan iskolát látogatott, amelynek a tannyelve az orosz volt. Azaz az 1989/90-es tanévben az ukrainai iskolások 55,2%-a számára nem feltétlenül volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, s az iskolások 8,7%-a (akik nem orosz és nem ukrán tannyelvű iskolába jártak) egészen biztosan nem tanult ukránul.³

Az ukrán egytannyelvű iskolába járók 44,8%-os, ill. az orosz egytannyelvűbe járók 46,5%-os aránya az 1989/90-es tanévben főként akkor tűnik különösen érdekesnek, ha figyelembe vesszük, hogy az 1989. évi népszámlálási adatok alapján a köztársaság lakosainak 72,7%-a volt ukrán, 22,1%-a orosz nemzetiségű (vö. 2. sz. táblázat).

Az ukrán nyelv oktatásának ilyen helyzete a lakosság ukránnyelv-tudásán is tükröződik. Az 1989-ben Ukrajna területén végzett legutóbbi (még szovjet) népszámlálásnál használt kérdőív 9. kérdése az anyanyelv mellett arra a szovjetunióbeli nyelvre is rákérdezett, amelyet az adatközlő saját bevallása szerint *szabadon bírt (folyékonyan beszélt)*.⁴ A népszámlálás adatai szerint 1989-ben Ukrajna egyik soknemzetiségű megyéjében, Kárpátalján az 1 245 618 lakos közül 976 749-en ukrán nemzetiségűnek tartották magukat, s közülük 961 489-en tekintették az ukránt anyanyelvüknek. A más nemzetiségűek közül az ukránt anyanyelvüknek vallókkal együtt összesen 972 827-en felelték azt a népszámlálási biztosoknak, hogy az ukrán az anyanyelvük. A 272 791 nem ukrán anyanyelvű kárpátaljai közül 48 106-an (17,6%-uk) saját megítélésük szerint *szabadon bírták* az ukrán nyelvet. Az ukrán anyanyelvűekkel együtt 1 020 933 fő, a kárpátaljai lakosság 81,9%-a beszélt eszerint (saját bevallás alapján) ukránul 1989-ben. Ezzel szemben az orosz anyanyelvűekkel együtt Kárpátalján 1989-ben 732 556 fő, az összlakosság 58,8%-a beszélt szabadon az orosz nyelvet, s a nem orosz anyanyelvűek 53,7%-a (!) saját bevallása szerint beszélt oroszul. (514 516-an – a lakosság 41,3%-a – úgy vélték, hogy csak anyanyelvükön beszélnek.) A 155 711 magyar nemzetiségű kárpátaljai lakos közül 65 718-an (42,2%) úgy ítélték meg, hogy beszélnek az orosz nyelvet, és annak ellenére, hogy a területen az ukránok alkotják a többséget, csak 17 723-an (11,3%) vallották azt, hogy szabadon beszélnek ukránul. 72 178 kárpátaljai magyar nemzetiségű saját bevallása szerint csak magyarul beszélt (vö. 3. sz. táblázat).⁵

Hét évvel az 1989-es népszámlálás után, 1996 nyarán egy kérdőíves szociolingvisztikai vizsgálat során (vö. Kontra 1996) a kárpátaljai lakosság nyelvtudására is rákérdeztünk.

Négy településtípusban (magyar többségű város és falu, illetve magyar kisebbségű város és falu) összesen 144, kor, nem és iskolai végzettség szerint rétegzett felnőtt, magát magyarnak valló adatközlő válaszolt arra a kérdésre, hogy saját bevallása szerint milyen fokon beszél magyarul, oroszul és ukránul. Az adatok elemzése jelenleg még folyamatban van, de annyit máris megkockáztathatok, hogy még mindig többen és jobban beszélnek oroszul, mint ukránul, s az ukránul tudók nagy része csak beszélni és olvasni képes ukrán nyelven, írni már nem. Jelentős az orosz és ukrán nyelvet egyaránt beszélők száma is.⁶

A 4. sz. táblázatból kiderül, hogy a kárpátaljai iskolák 81%-a ukrán tannyelvű volt az 1989/1990-es tanévben, az 5. sz. táblázat adatai pedig arra mutatnak rá, hogy a beiskolázottak 81%-a ukrán tannyelvű osztályba járt, s ez az arány némileg meghaladja az ukránok arányát a területen belül. Orosz tannyelvű osztályba viszont a tanulók 8,1%-a járt, ez az arány pedig a kétszerese az orosz nemzetiségűek arányának Kárpátalján (vö. Orosz 1995:14, 16, ill. 3. sz. táblázat).

Az 1989/90-es tanévben tehát egész Ukrajna viszonylatban csupán az iskolások alig 45%-a számára volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, az ország legnyugatibb megyéjében, Kárpátalján ez az arány jóval kedvezőbb, 81%-os. Vagyis az ukrainai átlagot tekintve a tanulók csaknem 55%-a számára nem volt kötelező ukránul tanulni 1989/90-ben, Kárpátalján csak az iskolások 19%-a számára.

1989-ben megszületett Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Törvénye az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről, amelynek 27. cikkelye (Az oktatás és a nevelés nyelve az általános iskolákban) kimondja: „Az Ukrán SZSZK általános iskoláiban az ukrán és az orosz nyelv oktatása kötelező”.⁷ „Az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsának Határozata az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről szóló törvény hatályba léptetési rendjéről” című, a törvényhez fűzött kiegészítés azonban az idézett cikkellyel kapcsolatban megjegyzi, hogy „a törvény hatályba lépésétől [azaz 1990. január 1-jétől – Cs. I.] számított tíz éven belül” lép életbe (vö. Botlik–Dupka 1993:288).⁸

Az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa által 1996. június 28-án elfogadott ukrán alkotmány 10. cikkelye pedig már egyértelműen fogalmaz az ukrán nyelv státuszát tekintve: „Az államnyelv Ukrajnában az ukrán nyelv” (vö. Kárpáti Igaz Szó 1996. július 27., 5–12. lap).⁹

1989-ben természetesen az ukrán nyelv oktatását bevezették minden ukrainai tanintézetben, így a kárpátaljai magyar iskolákban is. A Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet három alternatív programot dolgozott ki a kárpátaljai magyar és román tannyelvű iskolák számára (vö. Програми з української мови для шкіл з угорською та румунською мовами навчання (Перший рік навчання). – Ungvár, 1990) – Ungvár, 1990). Az első, átmeneti változat minimálisra rövidítette az ukrán nyelvvel való ismerkedést; ezt a felsőbb (a középiskolai 10–11.) osztályok számára szánták. A második változat szerint az ukrán nyelv oktatását a 4. osztályban kezdték volna, a harmadik alapján a 2. osztályban (vö. Lizanec 1994:126).

Az ukrainai nyelvtörvény elfogadása után 1990-ben érettségizett az utolsó olyan korosztály, amely számára – ha nem ukrán tannyelvű iskolába járt – nem feltétlenül volt kötelező az ukrán nyelv tanulása.

Az 1991/1992-es tanévben Kárpátalján összesen 87 olyan iskola volt, ahol működtek magyar osztályok (Orosz 1992:62). Ebből 35-ben külön tantárgyként oktatták az ukrán nyelvet, a többiben viszont még az orosz nyelvet tanították (Lizanec 1994:126).

Az 1992/1993-as tanévben az ukrán nyelvet oktató kárpátaljai magyar iskolák száma 82-re emelkedett, 1993. szeptember 1-jétől pedig már a közben 89-re emelkedett kárpátaljai magyar iskolák mindegyikében kötelező tantárgy az ukrán (Lizanec 1994:126).

A kezdeti időszakban a magyar tannyelvű iskolák többségében a 2.-tól az általános iskola végéig, a 9. osztályig tanították az ukránt heti 2 órában, s általában heti 1 fakultatív óra is szerepelt a tanmenetben. Jelenleg a 2.-tól a 9. osztályig heti 3, a középiskolai 10–11. osztályban heti 1 órában tanítják az ukrán nyelvet.

A tanterv szerint a 2. osztályban az ukrán nyelv szavaival ismerkednek alapfokon a tanulók, fonetikusán, magyar betűkkel írják le őket a füzetükbe. A 3.-ban az ukrán ábécét, írást, olvasást tanulják. A 4. osztálytól már a nyelvtan következik: a magán- és más-salhangzók, a szótagok, a szavak, az élő és élettelen dolgok. Az 5.-ben a hangtan alapjai, a szókapcsolatok, a szó felépítése, a mondat és fajtái a téma. A 6. és 7. osztályban a szófajokkal ismertetik meg a tanulókat, a 8. és 9. osztályban a mondatban (egyszerű és összetett mondatok) következik. Ezzel gyakorlatilag véget is ér az ukrán nyelv oktatása, melyet a 9. osztály (azaz az általános iskola) végén írásbeli vizsga, egy 160 szavas tollbamondás zár. A középiskola két osztályában csupán ismétlés következik heti 1 órában.

A gyakorlatban mindez korántsem zajlik zökkenőmentesen. Az ukrán nyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolákban ugyanis nincsenek meg még az alapvető feltételek sem.

1) Nincsenek a magyar iskolák számára készült ukránnyelv-tankönyvek, még az ábécéskönyv is hiányzik. Az iskolák többségében azokból a tankönyvekből tanítanak, amelyek egykor az orosz iskolában ukránt tanulók számára készültek. Az ilyen könyvekben azonban a magyarázatok, feladatok stb. szövegei orosz nyelvűek, s 1992 óta a kárpátaljai magyar iskolákban – egy-két kivételtől, pl. az Ungvári Dayka Gábor Középiskolától eltekintve – nem oktatják az orosz nyelvet, így a magyar tanulók az államnyelvet egy olyan nyelv közvetítésével tanulják, amelyet sohasem tanultak, tehát a nagy többség nem is ismerheti.¹⁰

2) Nincsenek az iskolák számára készült magyar–ukrán és ukrán–magyar szótárak. A fent említett orosz iskolák számára készült tankönyvek végén található szójegyzék is orosz–ukrán, illetve ukrán–orosz, tehát a magyar iskolákban gyakorlatilag hasznavehetetlen.

3) Hiányoznak a szakképzett szaktanárok. Általában az orosz tanárookra hárul az ukrán nyelv oktatása, esetleg azokra a pedagógusokra, akik valamennyire beszélnek a nyelvet. A káderhiány nem véletlen: a magyar iskolát végzettek közül senki sem jelentkezhetett korábban az Ungvári Állami Egyetem ukrán nyelv és irodalom szakára, mert a magyar iskolákban nem volt tantárgy az ukrán nyelv, így értelemszerűen ukránszakosokat sem helyeztek magyar tannyelvű iskolába, jelenleg viszont hiány van a területen ukrán tanárokból, főként a magyarul is beszélőkből.¹¹

4) Még végleges tantervek sincsenek a nemzetiségi iskolák számára. A Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet és az ukrán Oktatásügyi Minisztérium között ugyanis hosszas presztízscsata dúl, melynek tétje, hogy ki jogosult a nevezett tantervek kidolgozására: Ungvár vagy Kijev.

5) Kidolgozatlanok az ukrán nyelv oktatásának módszertani alapelvei is, hisz mind-ezidáig nem volt tantárgy az ukrán a kárpátaljai magyar iskolákban. Az orosz nyelv oktatásának módszertanát nem lehet egy az egyben átvenni, mert egyrészt az orosz tanítás eredményei ezt nem indokolják, másrészt a Szovjetunióban az orosz nyelvet abból az

elvből kiindulva oktatták, hogy az minden szovjet ember második anyanyelve, s ennek megfelelően kell oktatni, nem pedig idegen nyelvként (vö. Orosz 1992:53). Az ukrán nyelv oktatásának megszervezésekor demográfiai tényezőket is figyelembe kellene venni. Nem teljesen úgy célszerű kezdeni például az ukrán nyelv oktatását a 67%-ban magyar többségű Beregszászi járás közel 100%-ban magyarok lakta falvaiban, mint mondjuk a Felső-Tisza vidékén, ahol az iskolába kerülő magyar gyerekekről elképzelhető, hogy az első osztályba kerülve jobban beszél ukránul, mint magyarul.

6) Mindeddig föl sem merült az a kérdés, hogyan viszonyuljanak a magyar iskolák számára készülő ukránnyelv-tankönyvek a helyi, kárpátaljai ukrán nyelvjárásokhoz, azaz tulajdonképpen a ruszin nyelvhez, melynek hivatalos ukrainai elismerésére máig sem került sor, ám több ruszin közösséghez hasonlóan a kárpátaljai ruszinok is egy ruszin standard kodifikálásával próbálkoznak. A probléma azért is megoldásra váró, mert azok a kárpátaljai magyar gyerekek, akik némi ukránnyelv-tudással kerülnek az iskolába, nem az ukrán standardot, hanem helyi változatát beszélik ilyen vagy olyan fokon. Az ukránul az iskolába lépés előtt nem tudó magyar gyerekek számára is zavart okozhat az, hogy más ukrán nyelvet tanulnak az iskolában, és mást hallanak az utcán. A két nyelvváltozat megnevezése is különböző: a standard ukránt *ukrán*-nak vagy *tiszta ukrán*-nak nevezik; aki viszont a helyi nyelvjárást beszéli, arra azt mondják: *po zakarpatszki*, vagyis *kárpátaljaiul* (l. a 8. sz. jegyzetet).

A kérdés megoldatlanságát jelzi, hogy a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Ukrán–Magyar Vegyes Bizottság is többször napirendre tűzte, s a kárpátaljai magyar sajtó is rendszeresen foglalkozik a témával.

Miközben az iskolai ukránnyelv-oktatás olyan, amilyen, a problémák tovább gyűrűznek. Az ukrán Oktatásügyi Minisztérium rendeleteinek tára 1996. évi 3–4. (februári) számában ugyanis egy olyan rendelkezés jelent meg, amely értelmében az általános iskola végén a kibocsátó, illetve a középiskola végén az érettségi vizsgákat a következő tárgyakból kell tenni: a 9. osztály végén ukrán nyelvből és matematikából, a 11. végén ukrán nyelv és irodalomból, Ukrajna történetéből, matematikából és két szabadon választott tárgyból (vö. Інформаційний збірник міністерства освіти України 3–4. 1996 лютий. Київ: Освіта, 53). Mindez azt jelenti, hogy a magyar tannyelvű kárpátaljai iskolák végzőseinek is ukrán nyelvből és irodalomból kell érettségizniük, anyanyelvükből viszont csupán akkor tehetnek vizsgát, ha választják. A minisztérium azonban három bekezdéssel a fenti rendelkezés alatt hagyott egy kikaput a nemzetiségi iskolák számára. A 2.4.3. számú cikk értelmében azok a tanulók, akiket *nem osztályoztak* ukrán nyelvből és irodalomból, ezek helyett a tárgyak helyett „más népek nyelvéből és irodalmából tesznek vizsgát” (uo.). Eszerint azokban a kárpátaljai magyar iskolákban, ahol hivatalosan nem osztályozták a tanulókat ukrán nyelvből és irodalomból, magyar nyelvből és irodalomból tehettek vizsgát, ukránból pedig csak akkor, ha a tanulók ezt a vizsgatárgyat választották a kötelező tárgyakon kívül.

Hasonló problémák merültek fel az egyetemi felvételi vizsgákkal kapcsolatban is. Amíg azonban az iskolákban nem ellenőrizték a minisztériumi rendeletek betartását, az Ungvári Állami Egyetem ragaszkodott a rendelkezéshez: azok a felvételizők, akiket iskolájukban osztályoztak ukrán nyelvből és irodalomból, csakis ukrán nyelven tehettek felvételi vizsgát, akiknek nem szerepelt ukránból érdemjegy az érettségi bizonyítványukban, anyanyelvükön felvételizhettek az Ungvári Állami Egyetemre (vö. Kárpáti Igaz Szó 1996. augusztus 3., 4. lap, augusztus 17., 4. lap.).

Az már egy teljesen más kérdés, hogy az anyanyelven tett sikeres felvételi vizsga után az ismertetett körülmények között folyó ukránoktatásban részesült magyar diák hogyan boldogul az egyetemen, hiszen – a magyar, a matematika és fizika szakot kivéve, ahol az előadások *egy része* magyar nyelvű – az ungvári egyetemen az oktatás nyelve az ukrán. S azzal, ha a kárpátaljai magyar diákok nem kapnak osztályzatot ukránból (a frissen bejegyzett nem állami, hanem alapítványi Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola tanítói, angol–földrajz és angol–történelem szakát kivéve), eleve csupán az Ungvári Állami Egyetemre jelentkezhetnek, mert csak ez az egyetem biztosítja Ukrajnában a magyar nyelven való felvételizés lehetőségét magyarul is értő tanárok által.

Sikeres felvételi esetén az egyetemen már nincs szervezett mód az ukrán nyelv elsajátítására. Ez a lehetőség csak a magyar szakos hallgatók számára adott. Az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén – egyedülálló módon – a magyar szakos hallgatók 1966 óta tanulhatnak ukránul (vö. Lizanec 1994:126). Jelenleg két félévben, összesen 100 órában tanulhatnak ukrán nyelvet a magyar szakosok; a kurzust kollokviummal zárják. Ám ez a gyors talpalórára emlékeztető nyelvtanfolyam sem alkalmas arra, hogy felkészítse a diákokat az ukrán nyelvű előadások hallgatására és megértésére, illetve az ukrán nyelven való vizsgázásra.

Az ukránból nem osztályozott, nem egyetemre jelentkezők helyzete ennél is nehezebb, mert Kárpátalján mindössze 6 olyan szakiskola működik, ahol magyar csoportok is vannak, de ezekben is *szinte csak az általános műveltségi tárgyakat* oktatják magyar nyelven, a szakma oktatása ukránul folyik (vö. Bagu 1996b:8). Az ukránból osztályzatot kapott kárpátaljai magyar tanulók viszont a felvételi vizsgán írandó ukrán tollbamondás után általában nem folytathatták a felvételizést a tollbamondáson elért elégtelen osztályzat miatt. Az egyik kárpátaljai pedagógus költői kérdése ide illik: „A jövő ukrán állampolgárainak meg kell tanulniuk ukránul. Vajon a szülő nem azért fog-e az ukrán iskola mellett dönteni?” (Bagu 1996a:50).

Esetleg megoldásként merülhet fel a kárpátaljai magyar diákok magyarországi egyetemeken, főiskolákon és szakiskolákban való képzése. Ám a tanulmányok befejezése után is szüksége lesz az ukrán nyelv ismeretére annak, aki Ukrajnában kíván boldogulni. Ha ugyanis a kárpátaljai magyar értelmiségi és szakmunkás réteg csupán saját etnikumának településterületén belül tud érvényesülni, a közösség teljesen elszigetelődhet, ami a jelenlegi ukrainai gazdasági viszonyokat tekintve tovább ronthatja amúgy sem túlságosan kedvező kilátásainkat, s ez többek között tovább gyorsíthatja a már most is jelentős kivándorlást (pl. a magyarországi oktatási intézményekben végzett kárpátaljai magyar diákok egy része a gazdasági okok mellett azért nem tér majd haza, mert nem tud ukránul), melynek elsődleges célpontja Magyarország (vö. Kárpáti Igaz Szó 1996. június 6., 4. lap).

Az ukrán nyelv oktatásának jelenlegi színvonala és helyzete mellett figyelembe kell vennünk azt is, hogyan viszonyul a kárpátaljai magyar lakosság az államnyelvhez, hiszen a nyelvvel szembeni attitűdök meghatározhatják a nyelvvel szembeni magatartást. Ha elfogadjuk, hogy a „nyelvvel szemben tanúsított magatartás implicit értékítélet a nyelv által fémjelzett csoportról, tevékenységről, és az összetartás vagy az erő társadalmi kapcsolatairól” (Gal 1991:128), akkor valószínűnek látszik, hogy a kárpátaljai magyarság viszonya Ukrajnához mint államhoz és az ukrán függetlenséggel együtt járó ukrán nyelv előtérbe kerüléséhez hasonló lehet. S bár az ukrán nyelv státuszának közelmúltbeli emelkedése minden bizonnyal presztízsemelkedést is von vagy vonhat maga

után, figyelmeztető lehet, hogy a Beregszász székhelyű Spektrum Társadalomkutató Műhely a kárpátaljai magyar lakosság körében végzett, 22 településen 300 főre kiterjedő vizsgálata szerint a megkérdezettek többsége úgy vélte, hogy az ukrán függetlenség ezidáig összességében több rosszat hozott, mint jót. A felmérés eredményeiből az is kiderül, hogy az adatközlőknek csupán töredéke, egészen pontosan mindössze 1,4%-a fogadja el az ukrán államot hazájának, ugyanakkor a megkérdezettek 53%-a számolt be arról, hogy ő vagy valamelyik családtagja valamilyen formában foglalkozott már vagy foglalkozik a Magyarországra való áttelepülés gondolatával (vö. Kovács 1996). Ha a kárpátaljai magyarság az Ukrán Köztársaság államnyelvéhez is ilyen elutasítóan viszonyul, az ukrán nyelv oktatásának jelenlegi helyzetét is figyelembe véve tovább csökken annak az esélye, hogy a közösség a megfelelő szinten elsajátítja az ukrán nyelvet. Visszajára fordulhat tehát a folyamat: amíg a Szovjetunió fennállása idején Magyarország lényegesen jobb gazdasági helyzete, az anyaországhoz fűződő pozitív attitűd erősítette a kárpátaljai magyarság identitástudatát, közvetve bár, de segítette nyelvi és fizikai megmaradását, jelenleg éppen ez a gazdasági vonzerő csábítja Magyarországra főként a bérből és fizetésből megélni képtelen értelmiségi és középréteget, s így a közösség felbomlásának veszélye is felmerülhet (hasonló példa az erdélyi szászok esete, vö. Gal 1991:146).

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy bár Kárpátalja nyelvileg és etnikailag meglehetősen vegyes lakosságú terület, a magyarság mégis viszonylag homogén tömböt alkot, s ez a többé-kevésbé összefüggő településterület – a Felső-Tisza vidékének elszigetelődött szórványmagyarságát leszámítva – a 20. század végére sem szakadozott szét teljesen, annak ellenére sem, hogy e század folyamán többször próbálkoztak mesterséges megbontásával (vö. Botlik–Dupka 1991:70, Kocsis–Kocsisné 1992:36). Az egyes nemzetiségek a vegyes lakosságú falvakban is általában tömör csoportokat alkotnak: az egyes utcákat vagy negyedeket mindmáig a magyarok lakják, másokat az ukránok vagy cigányok (vö. Grozdova 1971:458). Ha szem előtt tartjuk a kárpátaljai magyaroknak az ukrán államisághoz való negatív viszonyulását, a kivándorlás gondolatával foglalkozók magas számát és az államnyelv oktatásának körülményeit, a magyarság viszonylag elkülönülő településszerkezetét tekintve a vegyes lakosságú településeken kialakuló magyar–ukrán kétnyelvűség hosszú távú perspektívái sem egyértelműen kedvezőek.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy azok a kárpátaljai magyar állampolgárok, akik magyar tannyelvű iskolába jártak az 1995/1996-os tanévben, Ukrajna Oktatásügyi Minisztériumának erről szóló, 1996. május 16-án kelt (I/9–210. sz.) rendeletének értelmében nem feltétlenül kaptak osztályzatot ukrán nyelvből, hiszen érdekeik ezt kívánták, azaz öt évvel Ukrajna függetlenségének kikiáltása után elvileg továbbra is csupán fakultatív az államnyelv oktatása az ország egyes iskoláiban. A minisztérium rá is ébredt, hogy ez meglehetősen fonák helyzet, így az a lehetőség, amellyel az 1995/96-os tanévben még élhettek az iskolaigazgatók, a következő tanévtől kezdve már nem lehetséges, ami azt jelenti, hogy az elkezdődött 1996/1997-es tanévben minden ukrainai iskolást osztályozni kell ukrán nyelvből. Az azonban még nem tisztázódott, hogy lehetőség nyílik-e majd a kisebbségi tanulók számára az anyanyelvi érettségi és felvételi vizsgákra, miként az sem, hogy mikor készülnek el a kárpátaljai magyar iskolák számára az ukrán nyelv-tankönyvek és szótárak, megoldódnak-e a fentebb említett problémák.

Az ukrán nyelv államnyelvvé emelésével és az orosz nyelv fokozatos háttérbe szorításával a magyar–orosz kétnyelvűség Kárpátalján idővel valószínűleg visszaszorul. De

vajon felváltja-e majd a magyar–ukrán kétnyelvűség? Egyetértve Lanstyák Istvánnal (1996:11), aki szerint a kárpát-medencei magyar közösségek anyanyelvi oktatásának alapvető nyelvi céljainak egyike a funkcionális kétnyelvűség kialakítása kell legyen, felmerül a kérdés: a jelenlegi körülmények között a kárpátaljai magyar oktatás képes lesz-e elérni ezt a célt?

ELTE Budapest (PhD hallgató)

Jegyzetek

1. Az előadás a Research Suport Scheme of the Higher Education Support Programme támogatásával készült, ösztöndíjszám 582/1995.

2. Вö. Большая Советская Энциклопедия: В 30-ти томах. Москва, 1972. 7. kötet, 176. old.

3. Valójában nem ilyen egyértelműek a fenti adatok. A Szovjetunióban ugyanis létezett az ún. *internacionalista iskola* fogalma, ez alatt olyan iskolákat kell érteni, ahol egy intézményen belül közös igazgatás alatt pl. ukrán és orosz vagy éppen ukrán, magyar és orosz stb. osztályok működtek. Az internacionalista iskolák ukrán tannyelvű osztályaiba járó gyerekek számára is kötelező volt természetesen az ukrán nyelv tanulása, ám az ilyen tanulók számát – amint az az idézett 1. sz. táblázatból is kitűnik – éppen az összevontság miatt meglehetősen nehéz meghatározni, de Shamshur és Izhevskaja (1994:35) adataiból arra következtethetünk, hogy a tárgyalt két tanévben az ilyen tanulók száma nem haladta meg a 180 ezret.

4. Az eredeti kérdés szövege a következő volt: 9 Родной язык. Указать также другой язык народов СССР, которым свободно владеет.” Вö. Переписный лист. Всесоюзная перепись населения 1989 г. Государственный комитет СССР по статистике.

5. A népszámlálás önbevallásra alapuló adatai szerint tehát Kárpátalján jelentősen több volt a magyar–orosz, mint a magyar–ukrán kétnyelvűek száma, ami az orosz nyelv kötelező oktatásának és presztízsének tudható be valószínűleg. A saját bevallásuk szerint ukránul is beszélők nagy többsége véleményem szerint a városokban (talán a magyar többségű Beregszászt és a közel 40%-ban magyarok lakta Csapót kivéve) és a egyes lakosságú falvakban, illetve a Felső-Tisza vidékének szórványmagyarsága között élt, ahol főként környezetétől vagy – ukrán tannyelvű iskolába, szakiskolába járva – az iskolában tanult meg ukránul. A magukat egynyelvűnek valló magyarok és nem magyarok között a gyerekek és öregek is ott vannak, tehát az aktív lakosság minden bizonnyal nagyobb arányban beszélt anyanyelvén kívül más nyelvet is, mint az a népszámlálási adatokból látszik.

Érdekes, hogy az 1989-es népszámlálás adatai, pontosabban az, hogy a kárpátaljai magyarok közül saját bevallásuk szerint többen beszéltek oroszul, mint ukránul, megdönteni látszanak két közelmúltban megjelent szociolingvisztikai tárgyú kötet állítását, melyek szerzője, Kiss Jenő úgy véli, hogy a magyar–ukrán kétnyelvűek száma meghaladja a magyar–orosz kétnyelvűek számát (vö. Kiss 1994:102, 1995:218).

6. A kérdőívben így szólt a kérdés: Milyen szinten beszéli Ön a következő nyelveket? A megfelelő rubrikába tegyen egy X-et! (A válaszlehetőségek a következők voltak: anyanyelvi szinten; nagyon jól; jól; alig néhány szót; nem beszélek, csak értek; sehogya. Az adatközlőknek magyar, orosz és ukrán nyelvtudásukat kellett ilyen módon értékelniük.)

7. A nyelvtörvény szövegét magyarul közli Botlik–Dupka (1993:289–293); az idézett rész a 292. oldalon olvasható; vö. még Zsuktenko (1990:14–15), Lizanec (1994:126).

8. Az oroszról ukrán nyelvre való hirtelen átállás nemcsak a magyarok számára jelent nehézségeket, hanem az ukránok számára is kisebb-nagyobb zökkenőkkel jár. Egy jelenleg folyamatban levő szociolingvisztikai vizsgálat keretein belül 1996. június 20-án nyelvhasználati kérdőív kitöltése közben készült magnetofonfelvételen hallható az alábbi párbeszéd.

(Az adatközlő 60 éves, felsőfokú végzettségű, magyar anyanyelvű kárpátaljai férfi. A nyelvhasználati kérdőív és a beszélgetést tartalmazó kazetta száma K-3-008-1-3-2-07-20-2-1.)

TM = terepmunkás, AK = adatközlő, (...) = kisebb rész kihagyva, ... = rövid szünet.

TM: – És most hol tetszik dolgozni?

AK: – Hát most az Ungvári Gépgyár mellett működik egy tervezőintézet, és ebbe a tervezőintézetbe dolgozom.

TM: – És milyen beosztásba?

AK: – A beosztás tulajdonképpen név szerint tervezőmérnök. (..)

TM: – A mindennapi beszédben a munkahelyén milyen nyelven beszél? (...)

AK: – A munkahelyen, mivel ott minden ukránul vagy oroszul megy, hát eddig oroszul, az ukránt nem nagyon tudom, hát én oroszul beszélek. Mondjuk nálunk nem nagyon fordítanak arra figyelmet, hogy oroszul vagy ukránul beszélsz, lényegtelen a munkahelyen is. Úgyhogy semmi ilyen megszólítás, hogy mondjad ukránul vagy ilyesmi nincsen. Mert már biztos, hogy régen megszokták, hogy régen oroszul volt minden (...) Hát nem tudom, hogy mondjuk részletekbe bocsátkozni ... Sőt sok olyan dolog van, hogy mivel a tervezőmunkával vagynak speciális szavak, mondjuk ott úgy az elektronikába, mint a mechanikába, és ezeknek ukrán irodalom még kevésbé van, hát úgyhogy még az ukránok is oroszul használják azt a szót, mert nem tudják a megfelelőt. Szakszótárak kellenének és kellene nekik keresni a megfelelőjét ukránul, mondjuk.

TM: – Tehát ők maguk se tudják ukránul.

AK: – Igen, ők maguk se tudják.

TM: – Pedig ez nekik az anyanyelvük.

A K-1-025-2-1-2-08-04-2-2 számú kérdőív kitöltése közben pedig a következő párbeszéd hangzott el (Az AK 24 éves, felsőfokú végzettségű, magyar anyanyelvű kárpátaljai nő):

TM: – Házastársa anyanyelve?

AK: – Ukrán. A barátaival *po zakarpatszki*, beszél, de mi oroszul beszélgetünk. Mert a férjem se szereti az ukránt, de a tiszta ukránt ő sem tudja.

(A dőlt betűs szöveg kódváltás: по закарпатски = *kárpátaljaiul*, azaz kárpátaljai ruszin/ukrán nyelvjárásban.)

9. Eredetiben: „Державною мовою в Україні є українська мова.” Vö. Голос України 13 липня 1996 року N 128, 5 (1996. július 13. 5. lap)

10. A Petro Lizanec és Horváth Katalin (1992) által összeállított Ukrán nyelv kezdőknek című kiadvány esetleg a felsőbb osztályokban, még inkább a középiskolában használható jobb híján, hisz céljait tekintve sem az iskolák számára készült. „A nyelvtanulást a legszélesebb rétegeknek szántuk: iskolásoknak, munkásoknak, értelmiségieknek, mindenkinek, aki úgy érzi, fontos számára az ukrán nyelv” – fogalmaznak a szerzők (Lizanec–Horváth 1992:6).

11. Az 1995/1996-os tanévben összesen 350 kárpátaljai magyar diák tanult magyarországi egyetemen vagy főiskolán, s közülük 10 ukrán szakos volt (vö. Kárpátaljai Szemle 1996/1. szám, 14. old.).

Hivatkozások

- A Szovjetunió Kommunista Pártjának Programja. Uzsgorod: Kárpáti Kiadó, 1986.
- Bagu Balázs 1996a. Anyanyelvi oktatás Kárpátalján. Csernicskó István–Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 47–50. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- 1996b. Magyar tannyelvű szakoktatás Kárpátalján. *Közoktatás* 1996/2, 8–9.
- Balla D. Károly 1993. *Kis(ebb)ségi magyar skizofrénia*. Ungvár – Budapest: Galéria Kiadó.
- Botlik József–Dupka György 1991. *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest – Szeged: Mandátum–Universum.
- 1993. *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix.
- Gal, Susan 1991. Kódváltás és öntudat az európai periférián. Kontra Miklós szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 123–157. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Grozdova, I. N. 1971. Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyarság körében. Ortutay Gyula főszerk., *Népi kultúra – népi társadalom. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve V–VI.*, 457–466. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő 1994. *Magyar anyanyelvűek – magyar nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kocsis Károly–Kocsisné Hodosi Eszter 1992. *Magyarok a határainkon túl a Kárpát-medencében*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kontra Miklós 1996. Magyar nyelvhasználat határainkon túl. Diószegi László szerk., *Magyarság-kutatás 1995–96*, 113–123. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Kovács Elemér 1996. Így látjuk mi. A kárpátaljai magyarság értékrendje. *Kárpátaljai Szemle* IV/6, 18–19.
- Lanstyák István 1996. Anyanyelvi oktatás a határon innen és túl. Csernicskó István–Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*, 11–15. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt.
- Lizanec, Petro–Horváth Katalin 1992. *Ukrán nyelv kezdőknek*. Ungvár: Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ.
- Miller, J. 1994. Commonwealth of Independent States (CIS). R. E. Asher et al szerk. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, 613–614. Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press.
- Orosz Ildikó 1992. Non scholae, sed vitae... *Extra Hungariam. A Hatodik Síp antológiája*, 52–64. Budapest–Ungvár: Hatodik Síp Könyvkiadó.
- 1995. *A magyar nyelvű oktatás esélyei Kárpátalján*. Ungvár–Budapest: Intermix.
- Shamshur, Oleg–Izhevskaja, Tatiana 1994. Multilingual Education as a Factor of Inter-Ethnic Relations: The Case of the Ukraine. *Current Issues in Language in Society* 1,1, 29–39.
- Большая Советская Энциклопедия: В 30-ти томах. Москва, 1972, том 7.
- Бюллетень Статистики 1990/10.
- Жлуктенко Ю. О. 1990. Сучасні проблеми теорії та практики мовного планування. *Мовознавство* 1990/4, 10–17.
- Исаев М. И. 1982. Социолингвистические проблемы языков народов СССР: Вопросы языкового планирования и языкового строительства. Москва.
- Інформаційний збірник міністерства освіти України 3–4. 1996 лютий. Київ: Освіта.
- Лизанець П. М. 1994. Українська мова в угорськомовних школах Закарпаття та в Угорщині. *Acta Hungarica* 3, 125–130.
- Переписный лист. Всесоюзная перепись населения 1989 г. Государственный комитет

СССР по статистике.
Програми з української мови для шкіл з угорською та румунською мовами навчання (Перший рік навчання). Ужгород, 1990.
Статистичний збірник. Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року. Ужгород, 1990.

The teaching of Ukrainian in schools with Hungarian language of instruction in Sub-Carpathia (Ruthenia)

Following the 1989 Ukrainian language law, the teaching of the state language (Ukrainian) became mandatory in public schools in 1990. (Prior to 1990, when Ukraine was part of the USSR, high school students in Ukraine did not have to take a school leaving exam in Ukrainian if they attended a Russian-language school. In 1989-90, Ukrainian was mandatorily taught to only 45% of all primary and secondary school pupils. At the same time the nationality proportion of Ukraine was: 72% Ukrainian vs. 22% Russian). The introduction of the mandatory teaching of Ukrainian in Sub-Carpathia generated considerable social and pedagogical conflicts. There are no schoolbooks and bilingual dictionaries for the teaching of Ukrainian to Hungarians (the state language is often taught through the medium of Russian, but Russian is no longer taught in schools). There are few trained teachers of Ukrainian and there is no accepted curriculum for teaching the state language.

Vyučovanie ukrajinského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským v Zakarpatsku

Autor vo svojom príspevku analyzuje situáciu vyučovania ukrajinského jazyka na Ukrajine a zvlášť v Zakarpatsku po prijatí ukrajinského jazykového zákona v roku 1989. Pred rokom 1990, teda ešte v období, keď Ukrajina bola súčasťou Sovietskeho zväzu, vyučovanie ukrajinského jazyka nebolo povinné, napr. v školskom roku 1989/90 ukrajinčina sa vyučovala iba na 45% zo všetkých škôl na Ukrajine. Zavedenie povinného vyučovania ukrajinského jazyka na všetkých školách prinieslo so sebou rad sociálnych a pedagogických problémov; z hľadiska škôl s vyučovacím jazykom maďarským ako naliehavé sa javia tieto: nie sú k dispozícii učebnice ukrajinského jazyka, ani dvojazyčné (ukrajinsko-maďarské, resp. maďarsko-ukrajinské) slovníky (ukrajinčina sa často vyučuje prostredníctvom ruštiny napriek tomu, že ruština sa už na väčšine škôl nevyučuje), chýbajú kvalifikovaní učitelia a neexistujú ani jednotné učebné osnovy, ani vypracované metodiky vyučovania štátneho jazyka.

1. sz. táblázat: *Az ukrajnai általános és középiskolák rendszere – tannyelv szerinti bontásban*

Magyarázat:

1 – az iskolák száma

2 – a tanulók száma (ezekben)

Forrás: Shamshur-Izhevskaja (1994:35)

1. sz. táblázat:	1989/90-es tanév			Az 1990/91-es tanév		
	1.	%	2.	1.	%	2.
Ukrán	15 213	73,6	3 051,3	15 316	73,5	3 060,4
Orosz	4 628	22,4	3 169,6	4 303	20,6	2 791,7
Moldáv	108	0,5	33,2	14	0,06	5,3
Román	-	-	-	93	0,4	23,3
Lengyel	2	0,01	0,3	2	0,01	0,4
Magyar	55	0,2	10,9	59	0,3	11,5
Ukrán és orosz	606	2,9	522,9	981	4,7	935,7
-1. Ukrán	-	-	176,0	-	-	212,7
-1. Orosz	-	-	346,9	-	-	723,0
Ukrán és Magyar	19	0,9	3,7	18	0,08	2,4
Orosz és Magyar	10	0,5	2,8	8	0,03	2,7
Orosz és Moldáv	13	0,06	2,2	5	0,02	1,2
Ukrán és Moldáv	-	-	-	7	0,03	0,6
Orosz és Román	-	-	-	7	0,03	2,6
Ukrán	8	0,04	0,2	1	0,005	0,04
Orosz és Román	3	-	-	8	-	0,0006
Ukrán	2	0,01	0,1	3	0,01	0,006
Orosz és Magyar	1	0,005	0,7	2	0,009	0,02
Ukrán, orosz és lengyel	1	0,005	0,7	2	0,009	0,02

2. sz. táblázat:

Ukraina lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása 1989-ben

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ukrán	37.419.053	72,7	2,5	32.825.37	87,8	–	–	4.578.390	12,1	15.290
Orosz	11.355.582	22,1	8,4	11.172.50	98,4	177.534	1,5	–	–	5.540
Zsidó	486.326	0,9	-23,1	34.635	7,1	10.081	2,1	440.747	90,6	863
Belarusz	440.045	0,9	8,4	156.200	35,4	40.761	9,3	242.713	55,2	371
Moldáv	324.525	0,6	10,5	253.024	78,0	19.934	6,1	50.429	15,5	1.138
Bolgár	233.800	0,5	-1,9	162.586	69,5	6.293	2,7	63.676	27,2	1.245
Lengyel	219.179	0,4	-15,1	27.500	12,5	146.026	66,6	44.420	20,3	1.233
Magyar	163.111	0,3	-0,8	156.011	95,6	4.233	2,6	2.604	1,6	263
Román	134.825	0,3	10,7	83.966	62,3	13.203	9,8	4.607	3,4	32.986
Egyéb	675.588	1,3	–	330.577	48,9	28.427	4,2	298.179	44,1	18.468
Összesen:	51.452.034	100	3,7	45.202.38	87,9	446.492	0,9	5.725.765	11,1	77.397

Magyarázat:

1. Nemzetiség. 2. Lélekszáma. 3. %-ban. 4. Változás 1979-hez képest (%-ban). 5. Anyanyelve és nemzetisége azonos. 6. %-ban. 7–11. Anyanyelve és nemzetisége különbözők. Ebből: 7. Az ukránt tekintő anyanyelvűek. 8. %-ban. 9. Az orosz tekintő anyanyelvűek. 10. %-ban. 11. Másvalamilyen egyéb nyelvet tekintő anyanyelvűek. Бюллетень Статистики 1990/10, 76–79. alapján.

3. sz. táblázat:

Kárpátalja lakossága 1989-ben

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Ukrán	976.749	78,41	961.489	98,4	–	9.333	4.605	575.627	58,9	–	–	392.031	40,1
Magyar	155.711	12,50	151.384	97,2	3.200	991	–	65.718	42,2	17.723	11,3	72.178	46,3
Orosz	49.458	3,97	47.378	95,7	1.871	–	172	–	–	21.813	44,1	26.125	52,8
Cigány	12.131	0,98	2.491	20,5	1.487	119	7.973	3.440	28,3	1.265	10,2	7.412	61,0
Román	29.485	2,36	28.964	98,2	198	153	73	15.056	51,0	994	3,3	11.809	40,0
Szlovák	7.329	0,58	2.555	34,8	2.433	388	1.890	3.781	51,5	2.081	28,3	1.457	19,8
Német	3.478	0,27	2.576	74,0	641	212	36	1.333	38,3	1.580	45,4	560	16,1
Zsidó	2.639	0,21	663	25,1	365	1.307	298	853	32,3	1.079	40,8	669	25,3
Egyéb	8.638	0,69	4.531	52,4	1.143	2.629	269	4.239	49,0	1.571	18,1	1.275	14,7
Összesen:	1.245.618	100	1.202.031	96,5	11.338	15,13	15.31	670.046	53,7	48.106	3,0	514.516	41,3

Magyarázat:

1. Nemzetiség. 2. Lélekszáma. 3. %-ban. 4. Anyanyelve és nemzetisége azonos. 5. %-ban. Nem azonos: Ebből: 6. Ukrán.

7. Orosz. 8. Magyar. 9. Anyanyelvén kívül beszél oroszul. 10. %-ban. 11. Beszél ukránul. 12. %-ban. 13. Nem tud más nyelven. 14. %-ban.
(Vö. Botlik-Dupka 1993:284.)

Forrás: Статистичний збірник. Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року. Ужгород, 1990, 1-16.

4. sz. táblázat.

Az iskolák oktatási nyelv szerinti megoszlása Kárpátalján

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94
Ukrán	594	597	602	618	621
Orosz	40	39	38	34	32
Magyar	86	88	88	89	90
Román	13	13	13	13	13
Szlovák	–	–	–	1	1

A két és három tannyelvű iskolák mindegyik megfelelő csoportban szerepelnek.

Forrás: Orosz (1995:14).

5. sz. táblázat.

A tanulók száma Kárpátalján az osztályok tannyelve szerint

Tanév	1989/90		1990/91		1991/92		1992/93		1993/94
1	2	3	2	3	2	3	2	3	2
Ukrán	166.245	81,0	166.963	81,4	166.198	81,7	167.330	82,3	168.764
Orosz	16.598	8,1	15.874	7,7	14.809	7,3	12.839	6,3	10.585
Magyar	17.275	8,5	17.619	8,6	17.969	8,8	18.711	9,2	19.074
Román	4.827	2,4	4.622	2,3	4.355	2,2	4.483	2,2	4.464
Szlovák	–	–	–	–	–	–	12	0,006	18
Összesen	204.945	100	204.808	100	203.331	100	203.375	100	202.905

Magyarázat:

1 = Az osztályok tannyelve

2 = A tanulók száma

3 = A tanulók száma százalékában

Forrás: Orosz (1995:16).